DENUMIRI PENTRU *ÎNCREȚESC (FRUNTEA)* PE BAZA ALRR. *Sinteză* I

IULIANA MARA MANTA

În lista hărții 33 din ALRR. *Sinteză* I se întâlnesc opt verbe[1], grupate după criterii morfologice: *a încreți, a încrunta, a înfrunta, a cărunta, a zbârci, a zgârci, a strânge, a (se) întuneca*.

1. ORIGINEA ŞI RĂSPÂNDIREA TERMENILOR

a. Termeni care formează arii largi

A ÎNCREȚI (derivat din *creț* cu pref. *în-*; *creț* etimologie necunoscută; ar putea fi **crĭcius, -a, -um,* derivat lat. pop. din *crĭcus* < gr. *χρίχος* în loc de *cĭrcus* < gr. *χίρχος* ‘cerc’, poate sub influența lui *crispus* ‘creț’[2]) este atestat în toate ariile lingvistice ale dacoromânei. Repartiția dialectală diferă în funcție de concurența şi fluctuația între clasa cu sufixe şi cea fără sufixe de prezent *(-ésc* şi *ø*). Astfel, forma *încrețésc* (forma literară) apare în toate ariile dacoromânei; forma fără prefix *crețésc* (DLR v. *încreți*) apare în trei puncte cartografice din Crişana (138, 202, 211), un punct din Bucovina (467), două puncte din Moldova (584, 658), două puncte din Muntenia (801, 804) şi un punct din Oltenia (971). Forma verbală *crʲețurắsc* (derivată de la *crețuri*) este întregistrată într-un punct din Banat (81), iar forma apocopată *încreță̆* (3 sg.) apare în trei puncte din Oaş (207, 216, 219).

Formele verbale fără sufix de prezent formează arie în Banat, Crişana şi Transilvania: *încreț* este înregistrat într-un punct Crişana (116) şi în 14 puncte din Transilvania; *încret* apare în 15 puncte din Banat, 11 puncte din Crişana şi în 20 de puncte din Transilvania.

Această concurență a formelor verbale cu/fără sufix şi fluctuația între cele două clase flexionare este confirmată şi de răspunsurile suplimentare: *încrețésc*, înregistrat în nouă puncte din Banat, în câte un punct din Crişana şi Bucovina, în

[1] Folosim pentru clasificarea verbelor formele de infinitiv din limba literară.

[2] Sursa pentru etimologii este DA/DLR.

FD, XXXVI, Bucureşti, 2017, p. 54–58

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)

două puncte din Muntenia şi în cinci din Oltenia; *încr̯eţurăsc* într-un punct din Banat (81); *creţăsc* într-un punct din Oltenia (924); *încréţ* într-un punct din Banat (53) şi *încrét* în patru puncte din Banat (explicabil prin analogia *pot/poţi*).

A ÎNCRUNTA (< lat. *cruento, -are*; forma cu prefixul *în-* pare a fi mai nouă şi creată pe teren românesc) formează arie în Muntenia, dar este înregistrat sporadic şi în alte zone. Forma verbală fără sufix (forma literară) *încrúnt* apare în două puncte din Banat (18, 84), în două puncte din Transilvania (339, 399) şi în şase puncte din Muntenia. Forma cu sufix *încruntéz* este dominantă în Muntenia (12 puncte), dar apare şi într-un punct din Oltenia (945); *cruntéz* [*crunta* (înv. şi pop.)], formă fără prefix, este înregistrată într-un punct din Oltenia (986). Fluctuaţia între conjugările I (*-éz*) şi IV (*-ésc*) este înregistrată tot în Muntenia, pentru care s-a înregistrat forma *încrunţésc* (881).

Al doilea răspuns confirmă concurenţa între formele cu/fără sufix pentru Oltenia (985) şi folosirea formei fără sufix în Banat (44): *încrúnt*.

A ÎNFRUNTA (< lat. pop. **infronto, -are*) este înregistrat cu forma *înfrúnt* în punctul 695 din Muntenia şi este grupat, după modelul flexionar, cu formele fără sufix ale verbului *a încrunta*.

A CĂRUNTA (s.v. *încărunţi* < *cărunt* cu pref. *în-*); forma verbală *să̯ cărúntă* (3 sg. refl.), înregistrată într-un punct din Muntenia (704), este grupată la tiparul flexionar *încrúnt*. Termenul este obţinut prin metaforizare: *a face riduri pe frunte* poate sugera îmbătrânirea, exprimată de verbul *încărunţi*. O altă explicaţie ar putea fi confuzia/analogia cu verbul *crunta* (sau anticipare vocalică *să cruntă- să căruntă*).

A ZBÂRCI (DLR < bg. *сбърча*) şi **A ZGÂRCI** (< v. sl. *съгрѣчити сѧ*; prin Ban. şi sudul Transil. ʻa se şifonaʼ) sunt grupate după tiparul flexionar cu sufix. Forma *zbîrcésc* formează arie compactă în Oltenia (18 puncte) şi o arie restrânsă în Muntenia (cinci puncte), fiind înregistrată şi în câte un punct din Banat (30), din Crişana (159) şi din Transilvania (411); forma apare şi ca al doilea răspuns într-un punct din Banat (35). Forma verbală *zgîrcésc* apare în puncte izolate: un punct din Banat (35) acelaşi punct cartografic în care este folosit *zbîrcésc* ca răspuns suplimentar), un punct din Muntenia (677) şi un punct din Oltenia (944).

A STRÂNGE (<lat. *stringĕre*) este înregistrat în câteva puncte izolate din mai multe arii, în sintagma *strîng (frúntea)*: un punct din Banat (16), un punct din Crişana (132), două puncte din Transilvania (337, 361), două puncte din Moldova (628, 660), trei puncte din Oltenia (942, 948, 950). La al doilea răspuns, apar următoarele forme: *strîng (frúntea)* în Oltenia (929); *~kél̯ja válur̯i* în Moldova (544).

A (SE) ÎNTUNECA (<lat. *intunico.-are*) formează arie lingvistică în Muntenia, oscilând între forme reflexive şi tranzitive: *mă întúnec* în patru puncte (711, 717, 815, 818) şi *întúnecă* (~ *frúntea*) în trei puncte (819, 834, 866).

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)

b. Termeni care formează arii restrânse

A ÎNĂLȚA (lat. **inaltio, -are*) este înregistrat în două puncte din Oltenia (929, 997), cu/fără prefix pentru prezent, respectiv, cu valoare tranzitivă/ intranzitivă, în sintagmele: *înălțăz fruntea* (997) şi *înálț din frúnte* (929).

A RIDICA (< lat. *eradicare*) apare în câte un punct din Muntenia (837) şi din Banat (99), cu valoare tranzitivă/ intranzitivă: *u̯o ridíc* (prezența pronumelui la feminin motivată de gestul anchetatorului), *rădíc dîn ź̯éɲi̯* (*ź̯éɲi̯* 'sprâncene').

A FACE (< lat. *facĕre*), ca verb de acțiune, intră în sintagme cu *creț, cută, rid* (ultimul doar la al doilea răspuns); *cută* (< bulg. *kuta*); *rid* (< fr. *ride*): *fac crétur̡i* un punct din Banat (44); ~ *cúte pe frúnte* un punct din Oltenia (973).

Verbul apare şi la al doilea răspuns, în sintagmele: *fac crétur̡i* (Oltenia 912, 918), *faș cr̡eț pi dấnsa* (2 sg.) (Bucovina 488), ~ *cúti* (Bucovina 507, Moldova 660), ~ ~ *pi frúnti* (Bucovina 508), *fáși rídur̡i* (3 sg.) (Bucovina 516).

A MIȘCA (etimologie necunoscută) este înregistrat într-un punct din Bucovina (488): *mij̡ d̡intr-ấnsa* (prezența pronumelui la feminin este motivată de gestul anchetatorului).

A ÎNGRUZI (s.v. *îngurzi* 3^0 „a face crețe, a boți, a încreți, a strânge pe margini; p. anal. se îngurzește obrazul cuiva, când se încrețește sau gura când o faci pungă"; derivat cu prefixul *în-*, dintr-un substantiv **gurz* (păstrat din derivatul *gurzuiu*), iar acesta dintr-un lat. pop. **gurgeus*; sensul originar era „a da forma gurguiului (țâței)"): *s-u̯o-ngruɖấșt̡iaș̡ấ p̡i̯éɭ̡i̯ä* (punctul 474 din Bucovina).

A SE JENA (< geană; *źánă*): *să źeńázắ* (3 sg. refl.) înregistrat în punctul 89 din Banat.

c. Alte verbe de la răspunsuri secundare

În afară de verbele analizate anterior (*a (în)creți, a face, a încrunta, a strânge, a zgârci)*, este înregistrat verbul **a posomorî** (<cf. magh. *szomorú* 'trist'), în forma cu sufix pentru prezent: *posomorấsc* (punctul 587 din Moldova). Față de limba literară, verbul este folosit tranzitiv [*posomorấsc* (fruntea)].

2. MOTIVAȚII

a. Termeni cu motivație transparentă: *a încreți, a încrunta, a înfrunta, a zbârci, a zgârci, a strânge, a ridica, a înălța, a face (crețuri, riduri, cute), a mișca, a cărunta, a(se) întuneca, a se jena* . În această subclasă, putem identifica mai multe fenomene semantice: verbe în relație de antonimie (poate fi influențată de gestul anchetatorului): *a ridica, a înălța/ a încrunta*; verbe de acțiune (*a face*, *a mișca*); verbe care exprimă intensitatea gestului (*a încrunta, a înfrunta*); verbe neutre semantic (*a încreți, a zbârci, a zgârci, a strânge*).

b. Termeni cu motivație netransparentă: *a îngruzi, a posomorî*.

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)

3. CONCLUZII

Analizând repartiţia dialectală şi frecvenţa unor forme verbale, formulăm următoarele observaţii: din punct de vedere morfologic, se constată concurenţa tiparelor flexionare (cu/fără sufix) care apare în mai multe zone, inclusiv în Muntenia (*încrúnt/ încruntéz*), nu doar în graiurile de tip nordic; trecerea de o conjugare la alta (I la IV); tranzitivitate/intranzitivitate. În privinţa etimologiei, se remarcă frecvenţa termenilor moşteniţi din latină (câţiva din slavă, bulgară, maghiară). Pentru concurenţa termenilor care formează arii compacte, am reprezentat pe hartă trei verbe cu frecvenţa cea mai mare: *a încreţi*, *a încrunta*, *a zbârci*.

Cele mai multe motivaţii sunt transparente; fenomenul stilistic frecvent este metaforizarea; semantic, unele verbe apar cu seme diferite de cele din limba literară. Anumite verbe pot fi grupate în serii de opoziţie (influenţate de gestul anchetatorului- ridică sau coboară fruntea): *a înălţa, a ridica* (direcţia în sus şi semul [+ mirare]) // *a întuneca, a posomărî* (direcţia în jos şi semul [+ supărare]).

SURSE

ALRR. *Sinteză* I = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* I. coordonator: Nicolae Saramandu; colectiv redacţional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române (A–Lojniţă)*, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea; Imprimeria Naţională; „Universul", 1913–1948.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei, 1965–2010.

LES DÉNOMINATIONS POUR *ÎNCREŢESC (FRUNTEA)* 'JE FRONCE (LE FRONT)' À PARTIR DE L'ALRR. *Sinteză* I

RÉSUMÉ

Les éléments lexicaux dialectales analysés reflètent quelques particularités: morphologiquement, la concurrence entre les formes verbales sans suffixe et les formes verbales avec suffixe et la concurrence entre la première et la quatrième conjugaison. En ce qui concerne l'étymologie, on constate la fréquence des termes hérités du latin. La carte représente les verbes les plus fréquentes au niveau des patois du dacoroumain.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)

BDD-A27542 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)